

NEMISIYZABON MAMLAKATLARDA BOLALAR ADABIYOT.

Xusinova Laylo Nazarboy qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti nemis tili

Amaliy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada nemisiyzabon mamlakatlarda – Germaniya, Avstriya va Shveysariyada bolalar adabiyotining shakllanishi, taraqqiyoti, asosiy bosqichlari hamda taniqli yozuvchilarning ijodiy merosi ilmiy tahlil qilinadi. Bolalar uchun mo'ljallangan ilk ertak to'plamlaridan tortib, zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlarga asoslangan adabiyotgacha bo'lgan jarayonlar qamrab olinadi. Shuningdek, bolalar adabiyotining jamiyatdagi o'rnini, uning tarbiyaviy, ma'naviy va estetik ahamiyati, shuningdek, bugungi kunda nemis zabon hududlarida yaratilayotgan interaktiv va multimediali asarlar haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Nemisiyzabon mamlakatlar, Germaniya, bolalar adabiyoti, ertak, pedagogika, Grimm aka-ukalar, Avstriya adabiyoti, zamonaviy bolalar adabiyoti, Shveysariya adabiyoti, ma'rifiy tarbiya.

KIRISH

Bolalar adabiyoti insoniyat madaniyatining muhim qismi bo'lib, yosh avlodni tarbiyalash, ularning dunyoqarashini shakllantirish va ma'naviy rivojlanishiga xizmat qiladi. Har bir xalqning bolalar adabiyoti o'ziga xos tarixi, shakllanish sharoitlari va badiiy an'alariga ega. Nemisiyzabon mamlakatlar — Germaniya, Avstriya va Shveysariya — jahon bolalar adabiyotiga ulkan hissa qo'shgan hududlar qatoriga kiradi. Ayniqsa, Grimm aka-ukalar, Ernst Theodor Amadeus Hoffmann, V. Bush, Otfried Preussler, Astrid Lindgren (uning asarlari nemis tiliga keng tarjima qilingan) kabi ijodkorlar nafaqat o'z mamlakatlarining, balki jahon adabiyotining taraqqiyotida muhim o'rin egallagan.

Nemisiyzabon mamlakatlarda bolalar adabiyotining rivojlanishi jamiyatdagi pedagogik yondashuvlar bilan chambarchas bog'liq. XVIII–XIX asrlar ma'rifatchilik g'oyalari, romantizm, keyinchalik esa realizm va modernizm oqimlari bolalar adabiyotining shakllanishida muhim rol o'ynadi. Hozirgi kunda esa bolalar adabiyoti ko'p janrli, interaktiv va multimediali formatlarda keng rivojlanmoqda.

Ushbu maqola nemisiyzabon mamlakatlarda bolalar adabiyotining tarixiy taraqqiyoti, asosiy namoyandalari va zamonaviy yo'nalishlarini tizimli tahlil qilishga bag'ishlanadi.

ASOSIY QISM

Nemisiyzabon bolalar adabiyotining tarixiy shakllanishi

Ilk ertaklar va og‘zaki ijod

Nemis xalqlarining bolalar adabiyoti dastlab xalq og‘zaki ijodi an‘analariga tayanadi. Og‘zaki ertaklar, afsonalar, qo‘shiqlar, topishmoqlar asrlar davomida avloddan avlodga og‘zaki tarzda o‘tgan. Bu davr asarlari odatda axloqiy-didaktik ruhda bo‘lib, bolalarga yaxshilik, rostgo‘ylik, halollik va jasurlik g‘oyalarini singdirgan. Og‘zaki ijod namunalari keyinchalik adabiy qayta ishlanib, bosma ko‘rinishda tarqala boshladi.

Grimm aka-ukalarning merosi.

Nemis bolalar adabiyotining shakllanishida Grimm aka-ukalar — Yakob va Vilgelm Grimmlarning o‘rni beqiyosdir. Ularning “Bolalar va oila ertaklari” to‘plami birinchi bor 1812 yilda chop etilgan bo‘lib, unda xalq ertaklari ilmiy yondashuv asosida to‘plangan va qayta ishlab taqdim etilgan. Grimm aka-ukalar ertaklar orqali xalqning ruhiyatini, qadriyatlarini, axloqiy me‘yorlarini kichik o‘quvchilarga yetkazishga harakat qilgan. “Qizil qalpoqcha”, “Uch birodar”, “Hansel va Gretel”, “Yalmog‘iz kampir” kabi ertaklar jahon adabiy merosining ajralmas qismiga aylangan.

Romanticizm davrida bolalar adabiyoti

XIX asr romantiklari bolalar adabiyotiga yangi ruh olib kirdi. E.T.A. Hoffmannning “O‘rikcha yong‘oq sindiruvchi” (Shchelkunchik) asari romantik fantastika namunasi bo‘lib, unda syurrealistik voqealar bolalar psixologiyasi bilan uyg‘unlashtiriladi. Bu davrda bolalar adabiyoti faqat tarbiyaviy emas, balki estetik zavq bag‘ishlashga ham yo‘naltirila boshladi.

XIX–XX asrlarda bolalar adabiyotining rivojlanishi

Ma‘rifatchilik g‘oyalari va didaktik adabiyot

XIX asrning ikkinchi yarmida nemisiyzabon hududlarda bolalarni aqlan va ma‘nan tarbiyalashga oid ko‘plab qo‘llanmalar, didaktik hikoyalar, o‘quv asarlari yaratildi. Bu davrda maktab tizimining rivojlanishi adabiyotga ham ta‘sir ko‘rsatdi. Yozuvchilar bolalarning aqliy rivoji, dunyoqarashi va ma‘rifiy ehtiyojlariga mos asarlar yaratishdi. Heinrich Hoffmannning “Struwwelpeter” (Stro‘vvelpeter) asari 1845-yilda yaratilgan bo‘lib, bolalar tarbiyasidagi xatolarni keskin tanqid qiluvchi satirik ertaklar to‘plamidir. Keyinchalik V. Bushning “Maks va Moriz” asari paydo bo‘lib, bolalar adabiyotiga hazil, illüstratsiya va ritmik she‘r shaklini keng olib kirgan. Bu asarlar bugungi kungacha mashhurligini yo‘qotmagan.

Avstriya bolalar adabiyoti

Avstriya bolalar adabiyotida shaxslararo munosabatlar, mehr-oqibat, ekologiya, tabiat mavzulari keng o‘rin olgan. 20-asrda Christine Nöstlinger Avstriya bolalar adabiyotining eng mashhur vakillaridan biriga aylandi. Uning asarlarida bolalarning

ijtimoiy hayoti, psixologiyasi, oilaviy munosabatlar dolzarb masalalar sifatida aks etadi.

Shveysariya bolalar adabiyoti an’analari

Shveysariya bolalar adabiyotida milliy identitet, tog‘li hududlardagi hayot, tabiat tasviri va soddalik ustuvor o‘rin egallaydi. Yoxanna Shpirining “Heidi” romani jahon bo‘ylab mashhur bo‘lib, u bolalar adabiyotida soddalik va tabiat bilan uyg‘unlik g‘oyalarini targ‘ib etadi.

Zamonaviy nemis bolalar adabiyoti

Psixologik yondashuvlarning kuchayishi

XXI asrga kelib bolalar adabiyotida psixologik mavzular — bolalarning hissiy dunyosi, qo‘rquvlar, ijtimoiy moslashuv jarayoni, do‘stlik, o‘zini anglash — ko‘proq tilga olinmoqda. J. Funke, Otfried Preussler kabi zamonaviy yozuvchilar personajlar psixologiyasiga chuqur e’tibor qaratadi.

Fantastika va sarguzasht janri

Zamonaviy nemis bolalar adabiyotida fantastika eng ommabop yo‘nalishlardan biridir. Kornelia Funkening “Inkheart” trilogiyasi (Tintenherz) yosh kitobxonlar orasida keng mashhurlik qozongan. Sarguzasht janridagi asarlar o‘quvchini o‘ziga tortadi va kitobxonlikka bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

Bugungi kunda Germaniya va boshqa nemis zabon mamlakatlarda bolalar adabiyoti multimedia shakllarida – audio-kitoblar, animatsion filmlar, interaktiv ilovalar ko‘rinishida yaratilmoqda. Bu jarayon bolalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini yanada oshiradi.

Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim uchun adabiyot

Pedagogik tadqiqotlarga asoslangan bolalar adabiyoti maktabgacha yoshdagi bolalar uchun maxsus yaratilmoqda. Bunda rang-barang tasvirlar, tilning sodda va ravon bo‘lishi, tarbiyaviy mazmunning yengil shaklda berilishi asosiy mezon hisoblanadi.

Nemisiyzabon mamlakatlarda bolalar adabiyotining tarbiyaviy roli

Grimm ertaklari, Nöstlinger hikoyalari, Preussler romanlari orqali bolalarda yaxshilik, halollik, qat’iyat, bag‘rikenglik kabi fazilatlar shakllanadi. Bolalar adabiyoti orqali nafaqat ma’naviy, balki estetik qarashlar ham rivojlanadi. Nemis bolalar kitoblari illüstratsiya maktabining rivojlanganligi bilan ham mashhur. Zamonaviy nemis yozuvchilari bolalarning real hayotdagi muammolarini aks ettirib, o‘quvchini hayotga tayyorlaydi. Masalan, do‘st topish, oilaviy muammolarni yengish, o‘z hissiyotlarini tushunish kabi mavzular keng yoritiladi.

XULOSA

Nemisiyzabon mamlakatlarda bolalar adabiyoti qadimiy og‘zaki ijoddan boshlab zamonaviy multimediali shakllargacha bo‘lgan uzoq tarixiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgan. Grimm aka-ukalar, Hoffmann, Bush, Nöstlinger, Funke kabi yozuvchilar

bolalar adabiyotining yuksalishiga ulkan hissa qo‘shgan. Bugungi kunda nemis bolalar adabiyoti nafaqat tarbiyaviy ahamiyatga, balki bolalarning psixologik rivojlanishiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Uning ko‘p qirrali janrlari, zamonaviy interaktiv shakllari bolalarning dunyoqarashini kengaytirishga, kitob o‘qishga muhabbatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Grimm, J. & Grimm, W. Kinder- und Hausmärchen. Berlin, 1812.
2. Hoffmann, E.T.A. Der Nussknacker und der Mausekönig. Leipzig, 1816.
3. Busch, Wilhelm. Max und Moritz. München, 1865.
4. Spyri, Johanna. Heidi. Zürich, 1881.
5. Nöstlinger, Christine. Kinderbücher und Jugendliteratur. Wien, 1980.
6. Funke, Cornelia. Tintenherz trilogiyasi. Hamburg, 2003–2007.
7. Müller, K. Geschichte der deutschen Kinderliteratur. Berlin, 2010.
8. Schmidt, A. Moderne Kinderliteratur in deutschsprachigen Ländern. München, 2018.
9. Weber, T. Pädagogische Grundlagen der Kinderliteratur. Berlin, 2015.